

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ КЫРГЫЗСКОЙ
РЕСПУБЛИКИ

ОШСКИЙ ГУМАНИТАРНО – ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ
ИНСТИТУТ имени А.МЫРСАБЕКОВА

**Актуальные проблемы
взаимодействия школ и ВУЗа в
условиях социальной мобилизации.**

Сборник материалов
научно – теоретической региональной конференции
посвященной году «Социальной мобилизации и
добросовестного управления»
30 марта 2004 г.

Ош – 2004.

свою идею Богословскими соображениями. Между проявим, он прибегает к следующему примеру из мира природы. Весной птицы летят из рая и расселяются по всей земле. Каждая птица находит свое место и каждая довольствуется своим уделом: и слабые птицы, и сильные. В следующем сочинении – своей автобиографии – мономах стремится показать необходимость соблюдать принципы довольства наследственными уделами личным примером, но не боится говорить и о тех нарушениях своего принципа, которые допускал сам.

Я привел только немногие примеры русских литературных произведений XI-самого начала XII-века, но русская литература этого периода очень богата и разнообразна. В каждом из ее произведений можно найти черты эпохи, индивидуальные черты их авторов, разнообразие жанров.

В дальнейшем русская литература обогащается новыми жанрами, усложняется по содержанию: ее общественные функции приобретают все более и более разветвленные формы и многообразное применение, литература становится все публицистичной, но не утрачивает от этого своей монументальности и средневекового историзма.

Литература:

1. Кусков В.В. история Древнерусской литературы. М., 1989;
2. Еремин И.П. литература Древней Руси. М; Л., 1955;
3. Лихачев Д.С. возникновение русской литературы. М.; Л., 1952;
4. Лихачев Д.С. Человек в литературе Древней Руси. М., 1970;
5. Рыбаков Б.А. Древняя Русь. Сказание. Былины летописи. М., 1963.

**БАШТАЛГЫЧ КЛАССТАРДА АДАБИЙ КОРКОМ ЧЫГАРМАНЫ
ОКУТУУНУН КЭЭ БИР ЖОЛДОРУ.**

Бикиева Г.А., Умарова Р.Н –ОГПИ

*«Балдар чыгармалары тарбия учун
жазылат, ал эми тарбиялоо улуттук.
Аны менен адамдын тағдыры чечилет».*
В.Г.Белинский

Башталгыч класстарда «Эне тили»-адабий корком окуу сабагынын билим, тарбия беруу мааниси зор экени баарбызга белгилүү. Эне тилинин базасында гана балдар учун дангыраган жол ачылат . «Адабий окуу» китебинде ар кыл чыгармалар чакан, ангемелер, жомоктор, ырлар, очерктер, табышмактар, жанылмачтар орун алган.

Ар бир адабий тур, адабий жанр озунун татаал табияты бар чыгармалар экени белгилүү. Алар кенже класстын балдарына чон эмгекти күнт кооп окууну ыкчам мамилени эмоциялдык жана эстетикалык даярдыкты талап кылат. Программа бионча белгиленген чыгармаларды жеткилен оздоштуруу окуу ишинин биринчи милдетине кирет. Ал эми ошол эле чыгарманы мыктап оздоштуруунун ар кыл жол жоболору, ыкмалары бар. Мына ошолордун бири корком чыгарманы уйротуу оздоштуруу максаты менен анын устундо план тузууга, болумдорго болууга жана аларга ылайыктуу ат берууга окуучуларды машыктыруу жумушу болуп эсептелет.

Кенже класстын балдары тарафынан корком чыгарманы оздоштуруунун методикасы тууралуу маселе окумуштуу методисттери тээилгертен бери эле кызыктырып келген XIX-к. корунуктуу методисттери Буслаев, Водовозов, Стацишиндер башталгыч класстарда корком чыгарманы оздоштуруудо ага ар кыл муноздогу талдоолорду: эн оболу, жабык, женил окуган, мазмунга камтылган маселелерди туюга, салыштыруу, иргө, жыйноо жумуштарына машыктыруу аракетин да чыгарманы оздоштурууга болгон негизги иш катары белгилешет.

Бул бутун корком чыгарманы талдоо болумдорго жиктоодон, алардын байланыш закон ченемдерин табуудан башталат. Бул аябай татаал, кыйын жумуштардын бири экендигин белгилешет алар.

Албетте, башталгыч билим беруунун кадыр-баркы азыркы мезгилде ар тараптан аша баштады, анын мазмуну байыды, терендеди. Биздин учурдун методисттери бул жумушка зор маани берип, онуктурууга жала тырмак киришишти. Бутун чыгарманы болумдорго болуу, ага ылайыктуу план тузуу, ат беруу, баарыдан мурда чыгарманын идеялык мазмунун толук жана жеткилен тушунууга мумкундук берет. Бул жумуш уйронулуп жаткан чыгарманын мазмунун оздоштуруунун жана бекемдоонун маанилуу ыктырынын бири болуп саналат. План тузууну мугалим окуучулар менен бирдикте жургүзүштөт. Себеби, окуучулар оздору канчалык коп иштешсе, анын эске тутуу, кабыл алуу ишмерчилиги да ошончолук жеткилен болот.

Иликоолордун пикирине караганда, окуулуп жаткан чыгармадагы камтылган ой туйундорун жеткилен тушунуу иши аны адабий талдоого алуунун, тагыраак айтканда, кенже класстын балдары учун ынгайлуу болгон формасынан баштоону талап кылат.

Ал талантар томонку негиздерден турат деп божомол курсак болот. Чыгарманын мазмунунда, идеясына доо кетирбегендей кылып, окуянын ыргагына жараша болумдорго болуп, китептин озуну карандаш менен белгилерди койдурабыз.

Ошондо чыгарманын болумдорго болуноору, окуянын, цитуациялардын ыргагына жараша акырындык менен аныкташы ыктымал. Кийинки этапта болумдорго атберилет. Мындай окуучулар ошол чыгармадагы

негизги маселелердин жардамчы окуялардан ажыратууга мумкунчулук алышат.

Биз оюбузду ачыгыраак болушун камсыздоо учун 2-класстагы «Боз торгой» аттуу корком ангемени сабак процессинде талдап королу.

Сабактын темасы-«Боз торгой».

Сабактын максаты: Теманы окуп, тушундуруп беруу, корком, шар, тушунуп окуусун оркунdotту теманы болумдорго болуп, ат койдурууга машыктыруу.

-боорукердикке, кичи пейилдикке, жаратылышты коздун карегиндей сактоого тарбиялоо.

Сабактын журушу: -уюштуруу.

-үй тапшырмасын суроо.

-үй тапшырмасын бышыктоо.

-жаны теманы тушундуруу.

«Боз торгой».

Балдарга биздин бугунку ото турган темабыз «Боз торгой» деген ангеме экендигин, бул теманы кыргыз элинин таланттуу жазуучусу Туголбай Сыдыкбеков жазгандыгын тушундуруу менен:

-Ушул жазуучунун, дагы кайсы чыгармаларын билесинер? Деген суроо менен кайрылам.

Андан кийин теманы корком, уккулуктуу кылып окуп бере баштайм. Окулуп буткондон кийин теманы тушундубу, тушунбодубу билуу максатында суроолор менен кайрылам. Текст автордун атынан башталып жаткандыктан сурону ошондой негизде эле берем.

-Биз эмне кылып жатат элек?

-Ошол мезгилде канаттуулар эмне кылышат?

-Торгой эмне кылды?

-Эмне учун торгой менин койнума кирип кетти?

Андан кийин жай, тушунуктуу, шашпай айтып беруugo отом. Адам жаратылыштын бир болугу экендигин, колунан келишинче, жаратылышты коргоого милдеттуулугун айгинелейм.

Эми чыгарманы окуучуларга бир сыйра купуя, экинчи жолу коллективдуу окутуп, сонунан тиешелуу болумдорго болуштуруп, аларга ылайыктуу аттарды бердирууго отом.

Ат бердируудон мурда чыгарманы абзац боюнча окутуп, талкуу жургүзөбүз. Андан кийин ат беребиз. Эгер окуучулардын ою туура чыкпай калса, мугалим ондоого жардам берет, толуктоолор киргизет.

«Боз торгой» темасы боюнча болжол менен болумдорго берилген ат томондогучу болушун кутом:

-жер айдоо

-коргонуу

-алар достоштуу, достошуу.

-эркиндик.

Ушундай торт болумго болдуруп, дагы бир жолу тушунгандорун айттыруу артыкбаштык кылбаса керек. Ал алдыда боло турган ишибизге жардам берет.

Создук жумуш жургузуу.

Богуп калды-кыймылдабай жашынып калды.

Коккко тунуп-бийикте бир жерде туруу.

Ток кудагам-тик качырган.

Жоноюп-бийик жер, дон.

Бышктоо: Тагыраак айтканда, чыгарманын идеясын жалпылоо. Табигат, жаратылыш, жаратылыштын балдары жан-жаныбарлар, алар бир тууган, бир туугандар бири-бирин коргоо керектигин дагы бир жолу тушундуруу менен теманы жыйынтыктай.

Баалоо: Ар бир окуучуну аракетине жараша комментариялоо жолу менен оздору баа беришет.

Уйго тапшырма: Ушул теманы окуп «Канаттуу досторду коргойлу» деген темада сочинение жазып келүүсүн отуном.

План тузуу ишин туура ўюштурруу окуучуларды жеке гана белгилүү текстти толук жана терен тушунушуно жардам бербестен, билимдин жеткилен болушуна, ар кандай жакшы салттарды урп-адаттарды кабыл алууга мумкунчулук алат.

План тузуу менен жогоруда белгилеп корсоктандой, окуучулардын илимий-логикалык ой-журугтуртуу кудуреттерин арттырат, ошондой эле план туздуруу жумуш окуучулардагы ойдун системалуулугун, чыгармачылык онорун да пайда кылат. Ал тургай адабий талдоого машыктыруунун аналитикалык жолу болуп эсептөт. Тексттин жумушуна тушунбай туруп, аны оздоштурбай туруп, план тузууга киришууга мумкун эмес.

План тузуу эки же андан ашык окугандан кийин жургузулот. Окуучулар чыгарманы идеялык мазмунун, окуялардын жайгашуусун, образдарды кадыресе тушунушкондон кийин, ал чыгармага план тузуу ишине киришишет.

Анда окуучулар окуянын туйундолушуно, осушуно, осуп жаткан чегине жана окуянын чечилишине карата ой журугтурup отурушат.

Чыгармага план туздуруу ага ат беруу жана айтып берууга машыктыруу сабактын ар турдуу жактарында-бышыктоо, жыйынтыктоо мезгилинде бутундой сабак процессинде, оз алдынча иштоо учурунда да жургузулсо боло берет. Ал тургай уйго тапшырма катары берсе да болот.

Башталгын классстагы бардык эле чыгармаларды болумдорго болууга, план тузуп, ат берууга, чектей берууга мумкун эмес, окуу программадагы озгочо, чакан коломдогу лирика-философиялык психологиялую, миниатюралуу ырларды, пейзаждык суроттоолорду, тамсилдерди болумдорго болуштурруу ото кыйын. Бул жумушту 1-класстын экинчи жарымынан тартып эле баштаса болот. Бирок аны адегендө окуулган текст боюнча эмес, мазмундуу, сюжеттүү тартылган суроттордун жардамы

менен жургузуудон баштоо керек.

Оболу ал суротко ылайык ангеме кураштырабыз. Ангеменин болумдорун ирээtsiz жайгаштырып, номерлеп көбүз.

Эгер номерленген болумдорун аттары менен ангеменин мазмуну дал келбесе аларды окуучулар оздору толукташат.

Экинчиден, ирээtsiz жайгашкан суроолорду болумдорго ат катары беребиз. Тура келбей турган болсо, аны мугалимдин жардамы менентузубоз. Ошентип, чыгарманы болумдорго болуу жумушунда 1-класста сурот менен иштоо же суротту пайдалануу жакын натыйжа берет. Корсогулгон суроттор боюнча ат коюулуп, чон ангеме курса болот. Кээ бир чыгарманын бир же бир нече болумдоруно сурот тарткызып, сонунан ат коюу жумушун сунуш кылса да болот.

Демек, 1-класстын балдары бутун чыгармага же анын бир нече болумдоруно план тузуп, болумдорго болуштурup отуруп, бул муноздогу жумуштун баары мугалимдин жардамы менен болоорун унутпоо керек. Ал эми кийинки этаптардагы иштин мазмунуна отолу. Мында окуучулардын оздоруно план туздуро баштайбыз. Анын тууралыгын алардын оздоруно текшертибиз, каталарын оздоруно тузотторубуз. Ошол эле болумдорго ылайык тузулгон пландын негизине таянып, чыгарманын мазмунун сүйлөп беруусун талап кылабыз. Балдар чыгармадагы окуяларды, каармандарды санап беришет, окшо жерлерин салыштыра алышат.

Бул жумуштарды жаш озгочулукторуно байланыштуу 1-класстын окуучулары чогуу, колективдуу жургузушу мүмкүн, жыл аягында жекшеруу жумушу катары ар бир балага бирден чыгарма берип, план туздурup коробуз, жыйынтыгын чыгарабыз, баалайбыз. Ал эми, экинчи класста болсо башынан же бул муноздогу жумуштун мазмуну 1-класска салыштырмалуу, бир кыйла татаалдаштырылат.

Аларды томондогучу баштайбыз:

1. Китеңтеги ирээtsiz жайгаштырылган суроолорду туура жайгаштырууну талап кылуу.
  2. Мугалим тузуп келген планды окуучулар колективинде талкуулоо.
  3. Окуучулар оздору тузгон пландарды китеңтеги план менен салыштыруу.
  4. Мугалим тузгон пландардын бироону же экоону тушурup таштоо жана аларды талтыруу.
  5. План тузуу учурунда уйротулгон фактыларды эсептетүү.
- Ушул мазмундагы жумуштар 1-класстагыга караганда, 2-класста коп жана системалуу, о.э. татаал мазмунда уюштурулат. Ал эми, 3-класста 4-класста болсо, кадыресе чыгармачылык, мунозундогу жумушка айланат. Бул жумуштар, окуучулардын окууга болгон жоопкерчилигин, оз алдынчалыгын арттырат. Келечекте чыгармачылык талантын ойготууга шарт тузууга оболго болот.

Колдонулган адабияттар:

1. Алымов. Б. «Мектеп сочинениеси» Фрунзе 1968ж.
16. Алмов. Б. Кыргыз совет адабиятын окутуунун методикасы. Фрунзе 1981ж.
83. Черноухова Н.С. Сочинение в начальных классах. Москва 1976ж.
88. Темирова. Окуучулардын оозеки жана жазуу речин остуруу боюнча айрым иштер. Фрунзе 1979ж.
78. I-IV класстын окуучуларыны оозеки жана жазуу реин остуруунун жолдору. Фрунзе, Мектеп 1962ж.
2. Подласый И.П. «Педагогика» М:1999ж.
3. Сластенин В.А. «Педагогика» М:1998ж.
4. Учителю о педагогической технике. Под. Ред. Ш.Рувинского М:1989ж.

ЖЕНИЖОКТУН «НАСЫЯТ»
ЫРЫНДАГЫ ПЕДАГОГИКАЛЫК КӨЗ КАРАШ.

Кошбаев А. ОГПИ

Ар кандай жанрларга өтө бай келген кыргыз фольклорундагы «Санат» «Насыят» «Терме» «Үгүт» «Үлгү» жана «Нуска» деп аталган ырлардын түпкү табиятында элдик педагогиканын, маралдык жана турмуштук философиянын кылымдар бою агып келе жаткан көз караштарынын керкем формаларда чагылдырылган поэтикалык түрмөктөр оорун алган. Мындай нуска ырларды кимдер жараткандыгына сарасел салсак аны таланттуу кыргыз акындары- бизге белгилүү Токтогул, Тоголок Молдо, Женижок сыйктуу таланттар жараткан. Ошол себептен да биз бул макалада Женижоктун «Насыят» ырыйндағы тарбия-таалим проблемаларынын ачылышын карап көрүүнү максат кылдык.

Кыргыз эли башынан не деген замандарды өткөрбөдү, калк арасынан не деген чыгаан уулдар, даңазалуу кыздар чыкпады, ушу турган Ала-Тоонун ичинде не деген укмуш окуялар болуп өтпелди! Ошонун көпчүлүгү калем менен чийилип, кагазга жазылып калған жок. «Манаста айтылгандай, too бузулуп сай болуп, сай бузулуп, too болуп, төккөн күмдай жылдар өтүп, дөөлөр аласалып алмашып, элдин тарыхын, көргөн күнүн, көрөңгөлуу сезүн боздон оозго сактап жүрүп отургандар эл ичиндеи жомокчулар, санжырачылар, ырчылар, чечендер болдуу»-деп Чынъяз Айтматов

